

ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE ARKHE KAVRAMI VE GÖRÜNÜŞ-GERÇEKLIK AYRIMI: THALES, ANAKSİMANDROS VE ANAKSİMENES'İN PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME

Alper Bilgehan YARDIMCI*

ÖZ

Bu çalışma, Antik Yunan felsefesinde görünüş-gerçeklik problemi üzerine odaklanan ve bu bağlamda 'arche' kavramını değerlendiren bir analiz sunmaktadır. Arche, gerçekte değişenin ardında değişmeden kalan ancak durumları veya görünüşleri değişen bir ilke veya töz olarak kabul edilmekte ve bu bağlamda varlığın gerçekliği ile görünüşü arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılmaktadır. Miletli filozoflar, arkheyi varlık için temel ilke olarak görürler ve bu ilkenin varlık üzerindeki değişimlerin arkasındaki sabit unsuru temsil ettiğini savunurlar. Bu unsur doğanın temelini oluşturur ve varlık ile onun görünüşü arasındaki gerçekliği ile görünen kısmı arasındaki ilişkiyi anlama çabalarını yansıtır. Bu kapsamda makalede öncelikle felsefenin doğusunun gerekli koşulları belirlenerek Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'in arche kavramına yükledikleri farklı anlamlar ve arkheye yönelik yaklaşımları varlık anlayışları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Böylece Arkhenin nasıl evrildiği ve bu kavramın görünüşün ötesindeki gerçekliği anlama çabalarına nasıl katkıda bulunduğu incelenmektedir. Ayrıca makalede Anaksimandros ve Anaksimenes'in arkhenin değişen durumlarını ayırma-kopma veya yoğunlaşma-seyrekleşme işleyişi ile açıklamaları neticesinde görünüş-gerçeklik ayrımını temellendirme konusunda derinlemesine bir perspektif sundukları vurgulanmaktadır. Özellikle Anaksimandros'un 'apeiron' olarak adlandırdığı ilkenin, duyulardan ziyade akıl yoluyla kavranabilen bir gerçekliği temsil ettiği ve bu yönüyle görünüşün ötesinde bir anlam taşıdığı iddia edilmektedir. Nihai olarak apeironun belirli olmayan bir niteliğe sahip olduğu değerlendirilerek maddi bir yapıda olmasına rağmen duyularla algılanabilen olandan daha temel bir nitelikte olabileceği tespit edilmekte ve görünüş-gerçeklik meselesinin ele alınmasında apeironun diğerlerine kıyasla daha uygun bir yapıda olduğu öne sürülmektedir.

Anahtar kelimeler: Arche, Görünüş-Gerçeklik, Anaksimandros, apeiron.

THE CONCEPT OF ARCHE AND THE APPEARANCE-REALITY DISTINCTION IN ANCIENT GREEK PHILOSOPHY: A STUDY FROM THE PERSPECTIVES OF THALES, ANAXIMANDER, AND ANAXIMENES

ABSTRACT

This study investigates the appearance-reality dilemma in Ancient Greek philosophy and assesses the meaning of 'arche' within that framework. In this context, arche is used to explain the relationship between the reality of the entity and its appearance. Arche is recognized as a principle or substance that remains unchanged behind what actually changes but whose situations or appearances change. According to Milesian philosophers, arche is an essential principle of existence, and they argue that it is the constant factor underlying changes in the world. This fundamental idea forms the basis of all natural phenomena and elucidates the distinction between reality and appearance. The endeavors of Thales, Anaximander, and Anaximenes to determine what the arche is reflect their efforts to understand the relationship between the reality of existence and its observable aspect. The article first establishes the prerequisites for the emergence of philosophy and assesses the various interpretations of the term arche and the approaches taken by Thales, Anaximander, and Anaximenes in relation to it, all within the context of their conceptions of existence. Thus, how the arche evolved and how this concept contributes to efforts to understand reality beyond appearance are examined. In addition, it is emphasized in the article that Anaximander and Anaximenes offer an in-depth perspective on grounding the distinction between appearance and reality as a result of their explanation of the changing states of the arche through the processes of separation, condensation, and rarefaction. In particular, it is claimed that the principle known as apeiron, as described by Anaximander, represents a reality that can be grasped through the mind rather than the senses and, in this respect, has a meaning beyond appearance. The evaluation concludes that the apeiron displays an indeterminate quality and, despite its physical composition, may possess a more profound essence than what is perceived by the senses. In light of this, it appears that the structure of the apeiron is superior to that of other structures in terms of resolving the appearance-reality dilemma.

Keywords: Arche, appearance-reality, Anaximander, apeiron.

* Doçent Doktor, Pamukkale Üniversitesi Felsefe Bölümü. E-Posta: alperyardimci@pau.edu.tr ORCID: 0000-0002-3245-7203, Denizli/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 17.07.2024

Makalenin kabul tarihi: 22.10.2024

Submission Date: 17 July 2024

Approval Date: 22 October 2024

Giriş

Milet Okulu doğa filozofları olarak bilinen¹ ve “doğanın bütününü ve genel olarak varlığı inceleyen biricik kişiler²” olarak yalnızca dış dünyaya yönelik meseleleri ele almaları bakımından Aristoteles tarafından fizikçiler olarak atfedilen Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes evrenin veya algılanan bu dünyanın rasyonel ve anlaşılır bir düzene sahip olduğunu düşünmektedirler³. Onlar bu düzenin sınırlarının yine bu dünyanın sınırları içerisinde aranması gerektiğine kanaat getirmekle birlikte insan aklının bu arayışta kullanılabilecek tek araç olduğuna dair bir inançla araştırmalarında doğada gerçekleşen olayların doğüstü mitolojik güçlere başvurmadan anlaşılıp açıklanabileceğine inanmaktadırlar.⁴ Bu inanç doğrultusunda evrende karşılaştığımız her unsurun bir yandan duyularımıza konu olan görünüşü diğer bir yandan akıl ile kavranabilecek bir gerçekliğinin olduğu; doğada var olan her şeyin kaynağının başka bir varlıktan ya da gerçeklikten meydana geldiği diğer bir ifadeyle var olanın görünüşünden farklı olarak varlıksal bir temelini ve gerçekliğinin olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce aynı zamanda var olanın yaratılmamış olduğunu, varlığın ezeli ve ebedi olduğunu, herhangi bir şeyin hiçten doğmayacağını ve hiçe karışarak yok olmayacağını⁵ kısaca hiçten hiçbir şey çıkmayacağı düşüncesini ortaya koymaktadır⁶. Buna göre Milet okulu doğa filozofları tüm varlıkların kendisinden çıktığı ilk, temel, kalıcı ve değişmeyen varlık arayışı içerisine girmişlerdir. Bu arayış ikincil unsurların birincil unsurlardan nasıl bir süreç içerisinde ortaya çıktığı sorusunu takip etmekte ve aynı zamanda sürekli oluş ve değişim içerisinde olan fiziksel dünyaya yönelik rasyonel bir açıklama zeminini de hazırlamaktadır.

2

¹ Milet okulu Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes tarafından temsil edilmektedir. Bu okulun adı, bu üç filozofun hepsinin Milet adlı İyonya şehrinde gelmeleri, aynı dönemde yaşamaları ve aralarındaki ilişkinin genellikle öğretmen-öğrenci ilişkisi olarak tanımlanması nedeniyle. (William K. C. Guthrie, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, çeviren Ahmet Cevizci, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1999, 30).

² Aristoteles, *Metafizik*, 2. Baskı, çeviren, Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996, 1005 a 30.

³ Alper B. Yardımcı, “Milet Okulu Doğa Filozofları Bağlamında Tanrının İmkânı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/43, (2016): 1329. Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2024. <https://philpapers.org/archive/YARMOD.pdf>

⁴ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 21. Baskı, 2016, 22-24.

⁵ Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 6.

⁶ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, 92.

Bu kapsamda Milet okulu doğa filozoflarının temel motivasyonu ve Grek biliminin ilk sorunu “*her şeyin kendisinden geldiği, kendisine gittiği, değişenin altında değişmeden kalan, varlığını devam ettiren şeyin ne olduğu*”⁷ sorusuna cevap vermek olmuştur. Bu soru Antik Yunan doğa felsefesinin merkezinde bulunan arkhe sorusuna ya da arkhe problemine tekabül etmektedir. Aristoteles ‘Metafizik’ adlı eserinde Miletli filozoflar için arkhenin ne olduğu ve nasıl bir işlevi olduğunu şu şekilde aktarmaktadır: “*İlk filozoflar ... şeylerde maddi ilkelerin bulunduğu inanıyorlardı. Çünkü şeylerin neden meydana geldiklerini, ilk olarak <yani başlangıçta> nereden ortaya çıktıklarını ve son olarak <yani sonuçta> neye karışarak yok olduklarını, gerçi tözün olduğu gibi kaldığını, ama durumlarının değiştiğini, işte bütün bunları şeylerin ögesi ve ilkesi <arche> diye açıklıyorlar...⁸*”. Francis E. Peters ise Antik Yunan felsefesine yönelik yapmış olduğu çalışmasında arkhenin “*baş, başlangıç, ilk neden, kök, köken, origin, ilk ilke, ana öge, en temel unsur, nüve [öz]; en yüksek güç, kudret, egemenlik, hakimiyet, iktidar⁹*” gibi anlamlara geldiğini aktarmaktadır. Bu açıdan arkhenin ne olduğu ve ona yüklenen çeşitli anlamlar aslında varlık nedir, oluş nedir, varlıkla oluş arasındaki ilişki nasıldır, yoktan varlığa gelme ya da vardan yokluğa gitme gibi bir süreç mümkün müdür tarzında felsefenin önemli bir disiplini olan varlık felsefesi ya da ontoloji ile ilgili birçok soruyu içerisinde barındırmaktadır. Bu sorular aynı zamanda Antik Yunan doğa felsefesinin ve ontolojinin varlığın görünüşü-gerçekliği ve birliği-çokluğu gibi problem alanlarını da belirlemektedir¹⁰.

Arkhenin çeşitli anlamları göz önünde bulundurularak bu çalışmada görünüş-gerçeklik problemini değerlendirmeye uygun olacak şekilde arkhe; değişenin ardında değişmeden kalan ancak durumları ya da görünüşleri değişen bir unsur ya da töz olarak kabul edilmektedir çünkü Aristoteles’in de belirttiği üzere değişmez nitelikte olan tözün kendisi aslında değişmezken görünüşleri değişmektedir. Bu kapsamda Miletli filozoflar “*...tözün olduğu gibi kaldığını, ama durumlarının değiştiğini, işte bütün ... şeylerin ögesi ve ilkesini¹¹...*” arkhe olarak ifade ederler. Arkhenin ya da tözün değişime ya da oluşa konu olan kısmı varlığın görünen kısmına tekabül ederken arkhenin değişmeden kalan kısmı ise varlığın gerçekliğine ya da mahiyetine tekabül etmektedir. Bu bağlamda çalışmada ilk

⁷ Arslan, *İlkçağ*, 88.

⁸ Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 6. Aktaran Wilhelm Capelle, *Sokrates’ten Önce Felsefe*, çeviren Oğuz Özügül, İstanbul: Pencere Yayınları, 54.

⁹ Francis E. Petters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çeviren Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004, 50.

¹⁰ Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, 2. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 1996, 84.

¹¹ Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 6. Akt. Capelle, *Felsefe*, 54.

olarak felsefenin ortaya çıkış gerekçeleri tespit edilerek 'Batılı anlamda' ilk filozoflar olarak kabul edilen Milet okulu doğa filozofları Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'in varlık anlayışları çerçevesinde arkheye yükledikleri anlamlar ve arkhe sorununa vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda varlığın görünüşü ve gerçekliği arasında olduğunu iddia ettikleri görünüş-gerçeklik farklılığını nasıl temellendirdikleri problematik olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak Anaksimandros ve Anaksimenes'in görünüş-gerçeklik sorunu çerçevesinde arkheye ilişkin tespitleri Thales'in görüşlerine kıyasla değerlendirildiğinde, onların arkhenin değişen durumlarını sırasıyla ayrılma-kopma ve seyrekleşme-yoğunlaşma mekanizması vasıtasıyla açıklamaları neticesinde görünüş-gerçeklik ayrımını temellendirme konusunda daha başarılı oldukları vurgulanmakta ve görünüş gerçeklik meselesinin tam olarak Anaksimandros'un maddi bir unsurdan daha öte bir özelliğe sahip ve duyulardan çok akılla kavranabilecek bir gerçeklikte olan apeironu ile değerlendirilmesinin daha uygun olduğu vurgulanmaktadır.

4

1. Felsefenin Ortaya Çıkışı: Milet Okulu

Görünüş-gerçeklik probleminin ele alınışı aynı zamanda felsefi düşüncenin başlangıcına ya da felsefenin doğuşuna tekabül etmektedir. Felsefenin doğuşu MÖ altıncı yüzyıl başlarında İyonya şehirlerinden Milet'te ortaya çıkan ve ilk temsilcisi olarak Thales kabul edilen düşünce hareketi ile ilişkilendirilmektedir.¹² Milet isimli İyonya kentinde felsefenin ya da felsefi düşüncenin başlatılmasının nedenlerinden biri kentin bir liman kenti ve ticaret merkezi olması dolayısıyla Miletli düşünürlerin Mısır, Hint, ve Mezopotamya gibi çeşitli uygarlıkların kültür ve kazanımları ile etkileşim içinde olması ve bu etkileşim sayesinde matematik, astronomi, tıp, geometri alanlarındaki mevcut kazanımların farklı kültürlerde ortaya çıkan buluş ve becerilerle pekiştirilmesidir. Her ne kadar Antik Yunan dışında Mısır ve Mezopotamya gibi diğer uygarlıklar geometri, astronomi ve gündelik yaşama yönelik teknik bilgilerde Yunan medeniyetine kıyasla daha önce ve görece ileri bilgiye sahip olsalar da bu medeniyetler bir felsefe ortaya koyamamışlardır. Bu durumun sebebi bu medeniyetlerdeki çalışmaların, bilme ve anlama gereksinimlerinin pratik ve gündelik ihtiyaçları karşılamaktan öteye gidememesi ve ileri sürülen

¹² Arslan, *İlkçağ*, 5.

düşüncelerin kuramsal bir düzeye ulaşamamasından kaynaklanmaktadır.¹³ Ancak entelektüel bir merak doğrultusunda ve pratik bir faydanın ötesinde evreni anlama, Antik Yunan düşüncesinin en önemli özelliklerinden bir tanesidir¹⁴. Bu kapsamda Milet Okulu'na ait doğa filozofları Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes yalnızca doğayı açıklamak veya pratik ihtiyaçları karşılamak amacıyla değil tamamen merak duygusuyla doğayı ve evreni keşfetmek ve anlamak için çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Onlar eski ve mevcut bilgiyi eleştirel bir şekilde sorgulayarak yeni bilgi ve öğretiler ortaya koymayı amaçlamışlardır. Böylelikle, Thales başta olmak üzere Yunanlılar diğer medeniyetlerden elde ettikleri kazanımların üzerine kendi dehalarını katmaları sonucunda felsefe meydana gelmiştir.

Bununla birlikte Antik Yunanlıların diğer medeniyetlerden farklı olarak görece baskıcı bir rahip sınıfına sahip olmaması ve bu durumun düşüncenin özgürce gelişimine imkân tanınması sonucunda Miletli düşünürler mitolojiyi rasyonel bir kalıba sokarak doğaya ilişkin unsurları bugün anladığımız haliyle rasyonel ve nesnel bir şekilde ele almıştır. Düşünce tarihindeki bu değişim Antik Yunan felsefesinde doğaya ilişkin unsurların mitolojik bir yaklaşımla açıklanmasından logosa dayalı açıklanmasına geçişi ifade etmektedir. Diğer bir deyişle fiziksel dünyanın metafiziksel unsurlar yerine akla, bilime ve ilme dayalı bir şekilde temellendirilerek anlaşılması ya da kısaca mitostan logosa geçiş felsefenin Milet'te ortaya çıkışının temel gerekçelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Antik Yunan ile aynı zamanda ya da daha önce var olan medeniyetlerin bu fikri gelişimi sağlayamamasının nedeni ise dini kimlik ve bakış açısından sıyrılamamalarından kaynaklıdır¹⁵. Felsefenin Milet'te ortaya çıkışının son ve belki de en önemli nedeni ise sistematik bir şekilde yapılan dış dünyaya yönelik soruşturmaların yazılı ya da sözlü olarak aktarılması ve günümüze Aristoteles, Diogenes Laertius, Simplicius gibi yazarlar tarafından ulaştırılmış ya da ulaşabilmiş olmasıdır. Antik Yunan felsefesi böylesi bir ortamda felsefenin doğuşu için gerekli olan şartların sağlanması neticesinde Milet'te ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda Antik Yunan'da felsefenin doğuşu için ön plana çıkan koşullar maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir.

¹³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları, 2012, 31.

¹⁴ Yıldırım, *Bilim Tarihi*, 25.

¹⁵ Mehmet Karasan, "Felsefe", içinde *Türk Ansiklopedisi*, XVI. Cilt, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1968, 208.

Felsefenin ortaya çıkışının teker teker gerekli (zorunlu) ve hep birlikte yeterli koşulları:

- Milet'in ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunmasından kaynaklı diğer medeniyetlerin çeşitli bilim alanlarındaki tarihsel ve mevcut kazanımlarından haberdar olunarak bu kazanım ve bilgileri eleştirel bir şekilde ele almak ve üstüne yeni düşünceler eklemek.
- Salt merak duygusu ile evreni incelemek ve bu incelemelerin sonuçlarını kuramsal düzeyde ortaya koymak.
- Antik Yunan'ın görece diğer medeniyetlere kıyasla otoriter bir rahip sınıfına sahip olmaması ya da dini ve mitolojik bakış açısından sıyrılması neticesinde özgür bir düşünce ortamında doğayı mitolojik ya da metafiziksel bir bakış açısı ile değil rasyonel unsurlarla incelemek.
- Doğayı sistematik bir şekilde ele alarak eleştirel nitelikteki düşünceleri yazılı ya da sözlü olarak aktararak bu düşünceleri günümüze ulaştırmak ve böylece diğer insanlar ya da düşünürler tarafından ileri sürülen tezlerin tanınmasına ve değerlendirilmesine imkân vermek.

6

2. Miletli Filozofların Görünüş-Gerçeklik Problemine Yaklaşımları

Felsefenin doğuşu için gerekli olan koşulların sağlanması neticesinde Miletli filozofların doğaya yönelik soruşturmaları felsefi düşünceyi başlatan bir etkinlik olmuştur. Adından da anlaşılacağı üzere Milet Okulu doğa filozoflarının soruşturma alanı yalnızca doğa, dış dünya ya da fiziksel dünyadır. Bu bakımdan onların çalışmaları felsefenin önemli bir disiplini olan varlık felsefesinin doğuşuna da aynı zamanda eşlik etmiştir. Miletli filozofların varlığın mahiyetine yönelik soruşturmaları ve gözlemleri doğrultusunda varlığın duyularımız aracılığıyla algılanan ya da görünen hali ile akıl ile kavranan veya anlaşılabilir gerçekliği arasında bir farklılık olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Onların bu farklılığa ilişkin düşünceleri temel problemleri olan arkhe sorununa ilişkin çalışmalarının bir kazanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'in arkhenin ne olduğu konusundaki tespitleri ve arkheye atfetmiş oldukları çeşitli anlamların ve işlevlerin ne olduğunun belirlenmesi görünüş-gerçeklik sorununu anlamak bakımından önem teşkil etmektedir.

2.1. Thales: Her şey temelde hep aynı kalan, değişmeyen suyun değişimleri veya biçimleridir.

Miletli düşünürler açısından doğa görünüşte zorunlu olarak sürekli değişen, hareket halinde ve dönüşen bir yapıdadır. Doğanın görünüşünün ardında ise asıl, sabit, devamlı, kalıcı nitelikte bir varlık olmalıdır. Bu düşünceyle doğa filozofları görünüşün ardındaki ilk ve gerçek olan ilkeyi arar.¹⁶ Thales evrenin arkhesi ya da tözü nedir sorusunu soran ve bu ilkeyi arayan ilk kişidir.¹⁷ O her şeyin başlangıcı¹⁸, “her şeyin arkhesi, ilkesi, nedeni, doğası veya tözü¹⁹” olarak suyu belirlemiştir. Aristoteles’in aktarımıyla “...kendisi olduğu gibi kalırken diğerlerini meydana getiren bir tek ya da birçok tözün mevcut olması gerekir. Böyle bir ilkenin sayısı ve çeşidi konusunda hepsi söz birliği etmiyor, sadece bu tür felsefenin kurucusu olan Thales suyu ilke olarak açıklıyor²⁰...”.

Thales’in arkhe olarak suyu belirlemesi ilk kez efsanevi ve dinsel içerik taşımayan natüralist bir açıklama olarak kabul görür.²¹ O, değişimin varlığını kabul ederken değişmeyen bir ilkenin de var olduğuna inanır. Su, her şeyin özünü oluşturmakta ve farklı formlara bürünerek çeşitli varlıkları ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Thales’in arkhe olarak belirlediği suyun kendisi değişmez iken durumları ya da görünüşleri değişebilmektedir. Diğer bir deyişle, her şey temelde hep aynı kalan, değişmeyen suyun değişimleri veya biçimleridir.²² Buna göre su yeterince donduğunda katı, yeterince ısıtıldığında su buharı, doğal halinde ise sıvı haldedir²³. Fiziksel dünyada var olan bütün varlıklar suyun bu üç halinden birinde ortaya çıkmaktadır. Suyun katı, sıvı ve gaz olarak değişkenlik gösteren formlarının ya da görünüşlerinin altında değişmeyen, sabit bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle Thales’in var olan her şeyin aslını su olarak belirlemesi yanlış bir çıkarım olmamaktadır.

Thales’in farklı unsurların altında bulunan kalıcı ve değişmeyen nitelikteki varlık anlayışı var olanın varlıksal bir kaynağı olduğu düşüncesini ya da diğer bir deyişle herhangi bir şeyin hiçten doğmayacağı ve hiçe karışarak yok

¹⁶ Doğan Özlem, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, İstanbul: Ara Yayınları, 1990, 93-97.

¹⁷ Arslan, *İlkçağ*, 91.

¹⁸ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 11. Baskı, çeviren Candan Şentuna, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022, 23.

¹⁹ Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 20.

²⁰ Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 6. Akt. Capelle, *Felsefe*, 54.

²¹ Arslan, *İlkçağ*, 91.

²² Arslan, *İlkçağ*, 92.

²³ Arslan, *İlkçağ*, 89-90.

olmayacağı²⁴ düşüncesini varsayar. Bu varsayım ana madde, ilk madde ya da arkhe ile arkhenin görünüşleri arasında farklılık olduğunu ortaya koymaktadır çünkü *"kendisi olduğu gibi kalırken diğerlerini meydana getiren bir tek ya da birçok tözün mevcut olması gerekir"*²⁵ ve bu tözün gerçekliği görünüşünden farklıdır.

Bununla birlikte, Thales'in arkheyi ya da tözü değişime uğrayan görünüşlerin kökeni olarak nasıl açıkladığı belirsizdir. Diğer bir ifadeyle, değişim ve oluş içerisinde olan varlıkların gerçeklikte değişmeyen bir varlıktan nasıl meydana geldiği konusunda Thales yeterli bir açıklama vermeyerek görünüş-gerçeklik meselesinde belirli unsurları göz ardı etmiş ve bu konuda görüşleri eksik kalmıştır. Bu eksiklik Milet okulu düşünürlerden Anaksimandros'un görüşleriyle tamamlanmaktadır.

8

2.2. Anaksimandros: Parçalar değişir ama bütün değişmez.

Thales'in öğrencisi olan Anaksimandros evrenin başlangıcında ne vardı, kozmos nereden ortaya çıktı ve varlıklar nasıl meydana geldi sorularını cevaplamaya çalışmakta ve bu kapsamda görünüşteki varlıkların nasıl meydana geldikleri ile görünüşün ardındaki gerçeği bulmaya çalışmaktadır. Ona göre evrenin merkezinde bulunan Dünya evrenin her tarafına eşit bir mesafede olmasından dolayı hareketsiz bir şekilde durmakta ve yüksekliği genişliğinin üçte biri olan bir silindir şeklindedir.²⁶ Dünya dahil bütün bu evreni meydana getiren ise kendisinde hareket ve değişme gücüne sahip olan apeirondur. Buna göre Anaksimandros²⁷ arkhenin, tözün ya da ilk ilkenin sonsuz ya da sınırsız anlamına gelen apeiron olduğunu belirtmektedir. Simplicius²⁸ ateş, hava, su ve toprak gibi dört öğenin birbiri içinde değişmesini gözleyen Anaksimandros'un bu unsurları temel ilke, dayanak ya da arkhe olarak kabul etmediğini bunun yerine başka bir unsur olan apeironu kabul ettiğini belirtmektedir.

Anaksimandros, Thales ve Anaksimenes'ten farklı olarak arkheyi doğada doğrudan gözlemlenen bir unsurdan farklı olarak sonsuz anlamına gelen apeiron olarak belirlemiştir. Diogenes Laertius'un²⁹ aktarımıyla Anaksimandros *"ilkeyi*

²⁴ Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 6. Akt. Capelle, *Felsefe*, 54.

²⁵ Aristoteles, *Metafizik*, 983 b 6. Akt. Capelle, *Felsefe*, 54.

²⁶ Pseudo-Plutarch, *Stromateis* 2, 12 A 10. Akt. Capelle, *Felsefe*, 59.

²⁷ Simplicius, *Aristoteles'in Fizik*, 24, 13 vd'ına, 12 A 9. Akt. Capelle, *Felsefe*, 61.

²⁸ Simplicius, *Fizik*, 12 A 9. Akt. Capelle, *Felsefe*, 61.

²⁹ Laertios, *Ünlü*, 67.

ve ana maddeyi hava, su ya da başka bir şey olarak belirlemiyor, onun, sonsuzluk olduğunu ileri sürüyordu.” Bu açıdan apeironun değişime tabi olan görünüşleri doğada gözlemlenebilirken kendi gerçek halinin ise bütün olarak gözleme konu olamayacak ya da duyularla algılanamayacak şekilde düşündüğü varsayılabilir. Bu varsayımı destekler nitelikte Petters³⁰ varlıkların temel maddesi olarak ileri sürülen su ve hava gibi maddelerin tek tek doğal maddeler olduğunu, ancak Anaksimandros’un belirsiz ve sonsuz bir unsur olarak apeironunun “salt duyulara bağlı olandan öteye doğru soyutlamaya dayalı koskoca bir adım³¹” olarak değerlendirilebileceğini ifade eder. Benzer şekilde Bravo³² Anaksimandros’un diğer doğa filozoflarından farklı olarak arkhe meselesinde kavramsal bir düşünmeyi takip ederek “hedefi belli olan bir yönde metafizik bir kavrama doğru ilk adımı attığı³³”nı vurgulamıştır. Bu vurgudan hareketle Anaksimandros’un ileri sürdüğü apeironun görünüşünden izole edilerek gerçekliği düşünüldüğünde maddi olmayan doğasından kaynaklı duyular aracılığıyla algılanamayacağı ve böylece ilk maddenin neliğine ilişkin bir şey söylenemeyeceği ve bu sebeple Anaksimandros’un apeironun sınırsız olduğu yönünde görüş ileri sürdüğü ifade edilmiştir³⁴. Gottschalk’ta³⁵ paralel şekilde apeironun aslında maddi bir varlık olmadığını ve onun bilinen ya da tasavvur edilebilen herhangi bir maddi varlıkla özdeş olmadığını aktarmaktadır. Böylece apeiron genellikle maddi bir nitelikte değerlendirilmekle birlikte yapılan tartışmalar doğrultusunda onun duyularla algılanmasının ötesinde gerçekliği akılla kavranabilecek olan bir niteliğe sahip olabileceği yönündeki düşünce ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla arkhenin görünüşü ile gerçekliği arasında bir farklılık vardır. Anaksimandros’a göre “parçalar değişir ama bütün değişmez³⁶”. Bu açıdan görünüş ve gerçeklik sorununun akılla kavranabilecek bir gerçekliğe atıfta bulunması açısından tam anlamıyla Anaksimandros ile başladığını iddia etmek yanlış olmayacaktır çünkü onun arkhesi gerçeklikte görünenden farklı, değişmez, soyut nitelikte ve akılla kavranabilecek bir yapıdadır.

³⁰ Petters, *Antik*, 50.

³¹ Petters, *Antik*, 50.

³² Hamdi Bravo, “Antik Yunan Felsefesinde Madde-Biçim ve Görünüş-Gerçeklik İkilikleri”, *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 5, (2005): 70. Erişim Tarihi: Ekim 11, 2024. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/items/7d287821-d183-450f-b413-72ca8f5807a4>

³³ Wilhelm Capelle. Sokrates’ten Önce Felsefe, Çeviren Oğuz Özügül, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1994, 65.

³⁴ Bravo, *Antik*, 70.

³⁵ Hans B. Gottschalk, “Anaximander’s ‘Apeiron’”, *Phronesis*, 10/1, (1965): 50.

³⁶ Laertios, *Ünlü*, 67.

Bununla birlikte Anaksimandros aperiionun ezeli ve ebedi olduğunu ifade etmektedir. Aristoteles'in aktardığı üzere aperiion'un "... başlangıcı yoktur, o daha çok tüm öteki şeylerin ilk başlangıcıdır". Ezeli ve ebedi olan apeiron "herşeyi sevk ve idare eder". Buradan hareketle apeironun hareketinin de ebedi nitelikte olduğu sonucuna ulaşılabilir çünkü hareket söz konusu olmadığında oluş ve bozuluştan bahsetmek mümkün değildir. Simplicius³⁷ Aristoteles'in fiziği üzerine yapmış olduğu yorumlarda Anaksimandros başta olmak üzere bazı fizikçilere yönelik onların hareketi ebedi olarak kabul etmelerinin sebebini oluşun ve bozuluşun açıklanmasının bir gerekliliği olarak gördüğünü belirtmektedir.

Aristoteles "Fizik" adlı eserinde Anaksimandros'un sonsuzu ya da apeironu ilke olarak kabul etmesinin nedenlerinden birini "...oluş son bulmasın diye"³⁸ aktarmaktadır. Buna göre Anaksimandros evrende sürekli bir değişim ve oluşun var olduğunu kabul etmekle birlikte bu değişimin arkasında olan unsuru aperiion olarak kabul etmektedir çünkü ona göre evrendeki her şeyin var oluşunun ya da yok oluşunun sebebi sonsuz nitelikte olan apeirondur. Buna göre Anaksimandros açısından oluşun tezahür ettiği dış dünya bir görünüş olarak kabul edilmekte, bu oluşun arkasındaki sonsuz nitelikteki apeiron ise görünüşün ardındaki gerçeklik olarak kabul görmektedir.

Bu kapsamda bütün varlıkların kendisinden meydana geldiği sonsuz töz olarak aperiiondan diğer varlıkların ortaya çıkışını ve aynı zamanda değişim ve sürekliliği Anaksimandros apeironun niteliksel bir değişiminin neticesi olarak değil, karşıtların ayrılma veya kopma yoluyla birbirlerinden ayrılmasının bir neticesi olarak kabul etmektedir. "Anaksimandros şeylerin meydana gelişlerini ilk ögedeki nitel bir değişimin sonucu olarak değil, ebedi hareket nedeniyle karşıtların birbirinden ayrılmasının sonucu diye kabul"³⁹ eder. Buna göre karşıtların önce sıcak ve soğuk olarak birbirlerinden ayrılması ile evrendeki diğer varlıklar meydana gelmiştir. Dolayısıyla Thales'in düşüncelerinden farklı olarak Anaksimandros arkhenin gerçek mevcudiyeti ile fiziksel dünyadaki oluşu ya da diğer bir deyişle arkhenin gerçekliği ile görünüşü arasındaki farkı ayrılma ve kopma yoluyla açıklamaktadır. Thales her ne kadar arkhesi olarak belirlediği suyun farklı formlara büründüğünü ifade ederek görünüş-gerçeklik ayrımını vurgulasa da suyun katı-sıvı-gaz haline nasıl dönüştüğü konusunda bir açıklama

³⁷ Simplicius, *Fizik*, 1121, 5 vd'ına, 12 A 17. Akt. Capelle, *Felsefe*, 62.

³⁸ Aristoteles, *Fizik*, III 8. 208 a 8=12 A 14. Akt. Capelle, *Felsefe*, 61.

³⁹ Simplicius, *Fizik*, 24, 13 vd'ına, 12 A 9. Akt. Capelle, *Felsefe*, 62-63.

yapmamaktadır. Ancak Anaksimandros gerçeklik ile görünüş arasındaki farklılığı gerçeklik olan apeirondan diğer unsurların ayrılarak ya da koparak ortaya çıktığını ileri sürerek ortaya koymaktadır. Ayrıca apeirondan meydana gelen varlıklar zorunlu olarak tekrar ona dönmektedirler. Arslan⁴⁰, Anaksimandros'un bireysel varlıkların var olmalarının ya da ortadan kalkmalarının bir zorunluluk çerçevesinde gerçekleştiğini ya da bu zorunluluğun bir yasaya tabi olduğunu ifade etmektedir. *"Varolan şeylerin ilkesi, apeiron'dur. Şeyler ondan meydana gelir ve yine zorunlu olarak onda ortadan kalkarlar; çünkü onlar zamanın sırasına uygun olarak birbirlerine karşı işlemiş oldukları haksızlıkların cezasını (kefareti) öderler⁴¹."* Bu kapsamda var olmayı bir tür suç olarak kabul eden Anaksimandros bu suçun cezasını yok olma olarak ya da değişime tabi olan görünüşlerin kendilerinden meydana geldikleri gerçekliğe - apeirona- dönerek görünüşlerinin yok olması olarak kabul ettiği ifade edilebilir.

2.3. Anaksimenes: Töz olduğu gibi kalır ancak durumları değişir. Bütün bunların ögesi ve ilkesi arkhedir.

11

Anaksimandros arkheyi sonsuz anlamına gelen aperion olarak belirlemektedir. Anaksimenes ise Thales gibi ilk ilkeyi ya da arkheyi tekrar gözle görünür bir unsurda aramıştır. Bu ilke Thales için yeryüzünün belirli bir kısmını kaplayan ve sınırlı nitelikte olan sudur. Anaksimenes ise su yerine sınırsız gibi görünen ve her yerde bulunan havayı tercih etmiştir. Aristoteles'in aktardığı üzere *"Anaksimenes havanın sudan daha önce ve kesinlikle yalın cisimlerin ilkesi olduğunu iddia⁴²"* etmektedir. Aetius'un aktarımıyla *"Anaximenes, şeylerin ilkesinin hava olduğunu öne⁴³"* sürmektedir. Bu ilke Anaksimandros'un kabul ettiği gibi belirsiz bir nitelikte değildir. Anaksimenes arkhe olarak kabul ettiği havayı somut, sınırsız ancak belirli bir varlık olarak ortaya koymaktadır⁴⁴.

"Anaksimenes de <Anaksimandros> gibi temelde yatan
tözün tek ve sonsuz olduğunu söylüyor, ama bunu onun gibi
belirsiz bırakmıyor, havayı ilke diye açıklayarak belirliyor;

⁴⁰ Arslan, *İlkçağ*, 108.

⁴¹ Hermann A. Diels. *Die Fragmente der Vorsokratiker*, yay. Walther Kranz, 3 cilt, 6. Baskıdan yapılan tıpkıbasım, Wiedman, 1974. Akt. Arslan, *İlkçağ*, 98.

⁴² Aristotle, *Meteorology, Great Books of The Western World*, Editor Robert Maynard Hutchins, Chicago, 1952. Akt. Capelle, *Felsefe*, 70.

⁴³ Aetius, I 3, 4=13 B 2. Akt. Capelle, *Felsefe*, 70.

⁴⁴ Arslan, *İlkçağ*, 117.

aradaki fark seyreklik ve yoğunluktan ileri geliyor⁴⁵. Dolayısıyla Anaksimenes'in arkhesi olan havanın apeirondan farkı belirli bir nitelikte olmasının yanında şeylerin ilk ilkedden ya da arkheden seyreklik ve yoğunluk yoluyla meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır⁴⁶.

Belirtildiği üzere Anaksimandros diğer varlıkların ve dış dünyada bulunan karşıtlıkların meydana gelişini, değişimini ve sürekliliğini arkhe olarak belirlediği aperiondan ayrılma ve kopma vasıtasıyla farklılaşmalarının bir sonucu olarak kabul etmektedir⁴⁷. Ancak arkhe olarak apeirondan diğer unsurların ayrılması ya da kopması durumu bu unsurların nasıl apeirondan farklılaşarak zıtlıkları açıkladığı konusunda yeterli bir açıklama vermemektedir⁴⁸. Böylece Anaksimandros arkhenin evrensel süreçteki etkisini niteliksel bir değişimin sonucu olarak görmemiştir⁴⁹. Bu çerçevede apeiron, arkhenin gerçekliğinin bir özelliği olan bir ve tek olması durumunu nitel bakımdan tehlikeye sokmaktadır. Bu tehlikenin farkında olan Anaksimenes bütün niteliksel farklılıkları niceliksel farklılıklara indirgemekte ve görünüşte varlıklar arasındaki çeşitliliği eşit hacimlerdeki çokluk ya da azlığa dayandırarak arkhenin bu özelliğinin muhafaza edilmesini mümkün kılmaktadır⁵⁰.

Bununla birlikte Anaksimenes her şeyin "havanın belirli şekilde yoğunlaşması ve tekrar seyrekleşmesi nedeniyle meydana geldiğini"⁵¹ ve zamanla bütün bunların havaya karışarak çözüleceğini⁵² düşünmektedir. Plutarkhos'a göre "Anaximenes büzülen ve yoğunlaşan maddenin soğuk, buna karşılık seyrek ve gevşek ... maddelerin sıcak olduğunu" iddia eder.⁵³ Onun bu düşüncesinin altında maddelerin ısındığında genişmesi, soğutulduğunda büzüştüğüne yönelik gündelik gözlemleri yatmaktadır. Bu gözlemler doğrultusunda dış dünyadaki

⁴⁵ Simplicius, *Fizik* 24, 26 vd. D'sine=3 A 5. Akt. Capelle, *Felsefe*, 70. Akt. Alper B. Yardımcı ve Fatma Güdücü. "Arkhe ve Töz Kavramı Üzerine: Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes" *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, (2023): 8. Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2024. doi.org/10.35237/sufesosbil.1169776

⁴⁶ Simplicius, *Fizik*, 24, 26 vd. D'sine=3 A 5. Capelle, *Felsefe*, 70.

⁴⁷ Capelle, *Felsefe*, 66.

⁴⁸ Arslan, *İlkçağ*, 120.

⁴⁹ Capelle, *Felsefe*, 66.

⁵⁰ Capelle, *Felsefe*, 66.

⁵¹ Pseudo-Plutarch, *Stromateis* 3, 13 A 6. Akt. Capelle, *Felsefe*, 70.

⁵² Capelle sayfa 70. "Çünkü her şey bundan [havadan] meydana geliyor ve zamanla buna karışarak çözülyormuş"

⁵³ Aetius, I 3, 4=13 B 2. Akt. Capelle, *Felsefe*, 70.

çeşitli ve zıt nitelikte olan varlıklar ilk ilke, töz ya da arkhe olarak havadan seyrekleşme ve yoğunlaşma süreci sonunda meydana gelmektedir. Niteliksel farklılıkları niceliksel farklılıklara indirgeyerek görünüşte varlıklar arasındaki çeşitliliği açıklamaya çalışan Anaksimenes görünüşte farklı olan varlıkların gerçekte aynı tözün yoğunlaşma ve seyrekleşme seviyesi neticesinde oluştuğunu ifade etmektedir.

“Hava seyrekleştiği zaman ateş haline geliyor; yoğunlaşınca da rüzgar; havanın yoğunluğu arttıkça önce bulut, sonra su ve toprak, aşırı yoğunlaşma sonucunda da taş haline geliyor. Hava yoğunlaşmışsa rüzgâr meydana gelirmiş, harekete geçince de esirmiş. Hava bir araya toplanarak daha çok yoğunlaşınca bulut oluyor ve bulutlar <şiddetli basınç altında> suya dönüşüyorlarmış. Bulutlardan düşen sular donduğu zaman dolu meydana gelirmiş; bu nesne fazla nem içeriyor ve sonra donuyorsa o zaman da kar oluşuyormuş.⁵⁴”

Böylece Anaksimenes şeylerin ilk ilkesinin hava olduğunu belirlemektedir.⁵⁵ Arslan’a⁵⁶ göre bu belirlemenin en olası nedenlerinden biri hava ile ruh arasındaki benzerliğin Anaksimenes tarafından fark edilmiş olunmasıdır. Philoponos, ‘Ruh Üstüne’⁵⁷ adlı eserinde Anaksimenes’in ruhu havaya benzettiğini ileri sürmektedir. Grekçe temel olarak *psyche* (ψυχή) ‘yaşam’ ya da ‘ruh’ anlamına gelmekle birlikte⁵⁸ bu kelimenin aslında üflemek (solunan hava) anlamına da gelen *psycho* (ψύχω) kelimesinden türetildiği de düşünülmektedir⁵⁹. Bu durumu destekleyen bir görüş olarak Anaksimenes şöyle der: “*Havadan oluşan ruhumuzun bizi yönetmesi gibi, tüm evreni de soluk ile hava kaplamaktadır.*⁶⁰”

Arkhe ya da töz olarak belirlediği hava ile Anaksimenes ayrıca evrendeki ve canlılardaki değişimi, hareketi ve dinamizmi açıklamaktadır. O evrenin ebedi olmasına karşın her zaman aynı olmadığını belirli dönemlerde değiştiğini

⁵⁴ Hippolytos I 7, 3=13 A 7 Akt. Capelle, *Felsefe*, 69.

⁵⁵ Laertios, *Ünlü*, 68.

⁵⁶ Arslan, *İlkçağ*, 123.

⁵⁷ Philoponos, *Ruh Üstüne* 9, 9=13 A 23. Akt. Capelle, *Felsefe*, 71.

⁵⁸ Henry G. Liddell and Robert Scott. *A Greek-English Lexicon*, revised and augmented throughout by. Sir Henry Stuart Jones. with the assistance of. Roderick McKenzie. Oxford: Clarendon Press, 1940.

⁵⁹ Lauren Dundes, *The Psychosocial Implications of Disney Movies*, Basel: MDPI, 2019, 205.

⁶⁰ Aetius, I 3, 4=13 B 2. Akt. Capelle, *Felsefe*, 70.

düşünmektedir⁶¹. Anaksimenes'e göre hava sürekli hareket ve değişim halindedir. Hippolytos, Anaksimenes'in görüşünü şu şekilde belirtir: "Hava ... varoluşunu soğuk ile sıcak, nem ve hareket vasıtasıyla duyuruyormuş. Ancak devamlı hareket halindeymiş. Çünkü değişen bir şey, hareket etmezse değişemezmiş⁶²." Bu kapsamda Anaksimenes'in "canlı varlıkların yalın ve tekdüzen hava ile soluktan oluştuklarını⁶³" düşünmesi, havanın sürekli hareket halinde değişen bir yapıda olduğuna yönelik görüşü ve havanın yoğunlaşması ve seyrelmesi vasıtasıyla gerçeklikte değişmez olan temel ilkedeki değişimin meydana geldiğine yönelik tespiti görünüşte her şeyin bir oluş içerisinde olduğu düşüncesini temellendirmektedir çünkü değişim varsa oluş vardır. Böylece, arkhenin Miletli filozoflara özel görünüş ve gerçekliğe ilişkin ikili yapısı Anaksimenes'in temel görüşlerinde de gözlemlenmektedir. Her şeyin kaynağı olan arkhe, dış dünyada sürekli değişim ve hareket halindedir. Ancak bu arkhe gerçekte şeylerin değişmez prensibini de temsil etmektedir. Varlığın görünüşü ve gerçekliği arasındaki ayrıma tam olarak yol açan unsur da bu tespitlerden hareketle ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Görüldüğü üzere Miletli düşünürlerin perspektifinden bakıldığında görünüşte duyulara konu olan doğa sürekli bir değişim ve hareket halindedir. Ancak gerçekte akıl ile kavranabilecek, görünüşlerin ardında sabit ve kalıcı bir varlık olması gerektiğine inanılmaktadır. Bu inanç doğrultusunda Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes görünüşün ardındaki ilkeyi aramaktadırlar. Her şeyin kendisinden ortaya çıktığı ilk ilke, temel ya da ana madde arayışı Antik Yunan felsefesinin daimî araştırma konusudur. Bu araştırma ikincil varlıkların birincil varlıklardan nasıl bir işleyiş içerisinde meydana geldiği sorusunu da paralel olarak içermektedir. Diğer bir deyişle, değişim ve oluş içerisinde olan görünüşlerin, değişmeyen ilk ilkelere ya da gerçekliklerden nasıl ortaya çıktığını da soruşturmaktadır. Thales, bu arayışın öncüsü olarak evrenin arkhesini ya da temelini su olarak tanımlamaktadır. Thales, suyu arkhe olarak belirlerken, suyun aslının ya da gerçekliğinin değişmediği, durumları veya görünüşlerinin değişebildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, katı, sıvı ve gaz halinde ortaya çıkabilen çeşitli varlıkların ya da suyun değişen formlarının

⁶¹ Simplicius, *Fizik*, 1121, 12 vd'ına=13 A 11. Capelle, *Felsefe*, 71.

⁶² Hippolytos I 7, 2=13 A 7 Akt. Capelle, *Felsefe*, 69.

⁶³ Aetius, I 3, 4=13 B 2. Akt. Capelle, *Felsefe*, 71.

altında değişmez bir varlık olduğunu ileri sürmektedir. Ancak Thales arkhenin değişime uğrayan çeşitli görünüşlerinin arkheden tam olarak nasıl ortaya çıktığı konusunda bir açıklama yapmamaktadır. Bu eksiklik Anaksimandros ve Anaksimenes'in görüşleriyle tamamlanmaktadır. Anaksimandros, arkhenin varoluşunun gerçekliği ile fiziksel dünyadaki oluşu ya da görünümü arasındaki farkı diğer varlıkların ya da zıtlıkların arkhe olarak belirlediği apeirondan ayrılma ve kopma mekanizması ile ortaya çıktığı düşüncesiyle açıklığa kavuşturmuştur. Anaksimenes ise görünüşteki çeşitliliğin ve değişimin varlıkların belirli nitelikte bir arkhe olan havanın yoğunlaşma ve seyrelme seviyelerinden kaynaklandığını belirtmekte, varlığın niteliksel farklılıklarının niceliksel farklılıklardan kaynaklandığını ifade ederek varlıklar arasındaki çeşitliliği bu şekilde izah etmeye çalışmaktadır.

Bu kapsamda Miletli filozoflar varlığın görünüşü ile gerçekliği arasındaki ilişkiyi tek bir madde temelinde monist bir bakış açısı ile ele almaktadır. Diğer bir yandan yapılan bu belirlemeler arkhenin aynı zamanda düalist özünü ortaya çıkarmaktadır. Bir yandan arkhe olarak su, hava ve apeiron evrende var olan her şeyin değişmeyen ve hep aynı kalan özünü ve temelini oluştururken, diğer bir yandan görünüşte evrendeki bütün değişimlerin kaynağını oluşturmaktadır. Görünüş ve gerçeklik sorununa yol açan unsur tam olarak arkhenin bu düalist yapısından kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda görünüş-gerçeklik sorunu açısından değerlendirildiğinde Anaksimandros'un apeironu, Thales ve Anaksimenes'te duyusal olarak verili olanın ötesine geçerek evrenin temelinde sınırsız ve belirsiz bir ilkenin varlığını savunarak Antik Yunan felsefesinde metafiziksel bir dönüşümün işaretlerini vermekte ve evrenin doğasını ya da gerçekliğini anlamak için akılcı bir yaklaşıma daha uygun olan arkhe ileri sürülmektedir. Bahsedildiği üzere Anaksimandros diğer doğa filozoflarından farklı olarak arkhe kavramını ele alırken daha kavramsal bir düşünme tarzını izlemekte ve bu sayede metafizik bir kavrama doğru ilk adımı atmaktadır. Bu durumun nedeni apeironun bilinen ya da tasavvur edilebilen herhangi bir maddi varlıkla özdeşleştirilemeyeceğine yönelik yapılan değerlendirmeler doğrultusunda duyularla algılanamayan bir yapıya sahip olması ve bu ilksel maddenin ne olduğuna dair doğrudan bir şey söylenememesinden kaynaklı sınırsız olarak tanımlanmasındadır. Apeiron ilk aşamada tamamen maddi olmasına rağmen, belirtilen hususlar arkhe'nin duyusal olarak algılanabilir olanın ötesinde daha temel bir şey olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Anaksimandros görünen varlıkların ardında duyularla algılanamayan ancak akılla kavranabilen bir gerçekliği araştırmış ve diğer

ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE ARKHE KAVRAMI VE GÖRÜNÜŞ-GERÇEK LİK AYRIMI: THALES,
ANAKSİMANDROS VE ANAKSİMENES'İN PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME
THE CONCEPT OF ARCHE AND THE APPEARANCE-REALITY DISTINCTION IN ANCIENT
GREEK PHILOSOPHY: A STUDY FROM THE PERSPECTIVES OF THALES, ANAXIMANDER, AND
ANAXIMENES

Alper Bilgehan YARDIMCI

düşünürlerden farklı olarak varlığın görünüşü ve gerçekliğine yönelik
soruşturmasına tam anlamıyla uygun olacak nitelikte bir arkheyi ön plana
çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, *Metafizik*. 2. Baskı. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.
- Aristotle. *Meteorology, Great Books of The Western World*. Editor Robert Maynard Hutchins. Chicago, 1952.
- Arslan, Ahmet. *Felsefeye Giriş*. 2. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları, 1996.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 1: Sokrates Öncesi Yunan Felsefesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Bravo, Hamdi. "Antik Yunan Felsefesinde Madde-Biçim ve Görünüş-Gerçeklik İkilikleri", *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 5, (2005): 67-75. Erişim Tarihi: Ekim 11, 2024. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/items/7d287821-d183-450f-b413-72ca8f5807a4>
- Capelle, Wilhelm. *Sokrates'ten Önce Felsefe*, Çeviren Oğuz Özgül, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1994.
- Capelle, Wilhelm. *Sokrates'ten Önce Felsefe*. Çeviren Oğuz Özgül. İstanbul: Pencere Yayınları, 2011.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Diels, Hermann A., *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Yay. Walther Kranz. 3 cilt, 6. Baskıdan yapılan tıpkıbasım. Wiedman, 1974.
- Dundes, Lauren. *The Psychosocial Implications of Disney Movies*. Basel: MDPI, 2019.
- Gottschalk, Hans B. "Anaximander's 'Apeiron'", *Phronesis*, 10/1, (1965): 37-53.
- Guthrie, William K. C., *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. Çeviren, Ahmet Cevizci. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1999.
- Karasan, Mehmet. "Felsefe". İçinde *Türk Ansiklopedisi*. XVI. Cilt, 207-222. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- Laertios, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. 11. Baskı. Çeviren Candan Şentuna. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.

ANTİK YUNAN FELSEFESİNDE ARKHE KAVRAMI VE GÖRÜNÜŞ-GERÇEK LİK AYIRIMI: THALES, ANAKSİMANDROS VE ANAKSİMENES'İN PERSPEKTİFİNDEN BİR İNCELEME
THE CONCEPT OF ARCHE AND THE APPEARANCE-REALITY DISTINCTION IN ANCIENT GREEK PHILOSOPHY: A STUDY FROM THE PERSPECTIVES OF THALES, ANAXIMANDER, AND ANAXIMENES

Alper Bilgehan YARDIMCI

Liddell, Henry G. and Robert Scott. *A Greek-English Lexicon*. Revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones. with the assistance of Roderick McKenzie. Oxford: Clarendon Press, 1940.

Özlem, Doğan. *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. İstanbul: Ara Yayınları, 1990.

Petters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*. Çeviren Hakkı Hünler. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2004.

Yardımcı, Alper B. ve Fatma Güdücü. "Arkhe ve Töz Kavramı Üzerine: Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 57, (2023): 1-11. Erişim Tarihi: Temmuz 12, 2024. doi.org/10.35237/sufesosbil.1169776

Yardımcı, Alper B. "Milet Okulu Doğa Filozofları Bağlamında Tanrının İmkânı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/43, (2016): 1329-1333.

Yıldırım, Cemal. *Bilim Tarihi*. 21. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.